

СТ А Н О В И Щ Е

за научната продукция на единствената участничка в конкурса за „професор”, обявен от Института за исторически изследвания, БАН, доц.

Д-р Илияна Илиева Марчева (Атанасова)

от проф. д-р Искра Баева, преподавателка по съвременна световна история в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски”

Кандидатката за заемане на академичната длъжност „професор” в Института за исторически изследвания, БАН, Илияна Илиева Марчева има дълъг професионален път на историк-изследовател. Тя е завършила Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски” през 1983 г. с магистърска диплома по история. Две години по-късно (1985) след спечелен конкурс е зачислена като редовна аспирантка (дн. докторантка) в Института по история (дн. Институт за исторически изследвания), БАН, където продължава да работи и твори до ден днешен. През 1990 г. Илияна Марчева защитава кандидатска (докторска) дисертация на тема „Начало на социалистическата индустриализация в България, 1949–1953 г.”, написана под научното ръководство на ст.н.с. I ст. Златко Златев. Една година по-рано, през 1989 г., Илияна Марчева е назначена като историк-проучвател в Института за история, а след защитата на дисертацията става научен сътрудник в секцията, която се занимава с историческото развитие на България след Втората световна война. Още в началото на своя професионален път Илияна Марчева посвещава изследователските си усилия на икономическите проблеми на българската социалистическа икономика и остава вярна на тази проблематика и до ден днешен.

През 2003 г. Илияна Марчева се хабилитира с книгата „Тодор Живков – пътят към властта. Политика и икономика в България 1953–1964”. Тя продължава да се занимава с икономически изследвания и през

следващите години, а така също и да се развива кариерно в ИИИ, БАН: от 2004 г. е член на научния съвет на ИИИ; през 2011 г. е избрана за ръководителка на секция „История на България след Втората световна война“; от 2012 г. е научен секретар на Научния съвет на ИИИ. Оценка за научния авторитет на Илияна Марчева е участието ѝ в международната редколегия на сп. *Восточноевропейские исследования* на РАН (2005–2007) и на сп. *Исторически преглед* на ИИИ от 2008 г. Тя е участвала и в многобройни български и международни научни проекти (22 на брой). Същевременно доц. д-р Илияна Марчева е осъществявала преподавателска дейност, съответстваща на нейните знания, изследователски профил и компетентност. Тя е чела лекционен курс инцидентно в НБУ (1997/1998), трайно е чела лекции пред магистри по нова и съвременна българска история в Софийския университет от 2000 г., а е провеждала и лекционни курсове за докторанти в Центъра за обучение при БАН. До момента доц. д-р Илияна Марчева може да се похвали със значително научно творчество – 5 монографии, 95 статии и студии в престижни български и чуждестранни издания, 21 научни информации, отзиви и рецензии, съставителство на 4 научни сборника, участие в 1 документален сборник, както и в 12 международни конференции, 18 международни форума, проведени в България, и 21 национални конференции.

Академичният път на доц. д-р Илияна Марчева до 2016 г. показва достатъчно ясно, че тя е утвърден изследовател, лесно разпознаваем от българската и международната историческа общност и е готова да премине към следващата академична позиция.

За участието си в конкурса за „професор“ в ИИИ, БАН, доц. д-р Илияна Марчева е предложила обемистия хабилитационен труд „Политиката на стопанска модернизация в България по време на Студената война“ (Летера, 2016, 640 с.). Към него трябва да се прибави и значителното ѝ участие в още две монографии: „История на българите от

Освобождението 1878 до края на Студената война 1989”, Т. 3, 413–426, 338–353, 413–424, 516–548 (Труд и знание, 2009) и „История на отечествения фронт/съюз”, Т. 1, 225–306 (НС на ОС, 2012). След хабилитацията си Илияна Марчева е подготвила и публикувала 62 статии и студии в различни реномирани периодични издания, научни сборници в България, Унгария, Румъния, Русия, САЩ, Великобритания на български, руски, английски, френски и унгарски език. Тя е била научен ръководител на двама докторанти.

Ще започна оценката си за научната продукция на доц. д-р Илияна Марчева, единствена кандидатка в конкурса за „професор”, с най-важното ѝ научно постижение – хабилитационния труд „Политиката на стопанска модернизация в България по време на Студената война”. Той предлага синтез на многогодишните изследователски усилия на Илияна Марчева, насочени към последователното и задълбочено проучване на стопанското развитие на България в социалистическата епоха, която съвпада с участието на България в създадения от Съветския след Втората световна война Източен блок. Външнополитическият императив, който несъмнено е валиден за цялата съвременна история на България, е намерил израз и в заглавието на монографията, където неслучайно е подчертано, че става дума за годините на Студената война. Външнополитическият контекст преминава през цялата книга, което показва ясно, че авторката е напуснала тесните рамки на регионалното национално изследване и е съумяла да види проблемите, успехите и провалите в иначе безспорната икономическа модернизация на България в социалистическия период в контекста както на наложения отвън съветски модел на индустриализация, така и на глобалното противопоставяне с всякакви средства, което характеризира Студената война. При това изследването прави успешен опит за историческа връзка между стопанството на Третото българско царство като периферна част от европейската икономика, социалистическата

модернизация след Втората световна война и завръщането на страната към пазарната икономика след края на Студената война.

Илияна Марчева е структурирала своя разказ за икономическото развитие на България в периода от 40-те до края на 80-те години в четири големи глави с множество параграфи и подпараграфи според проблемно-хронологичния принцип. Хронологичният подход следва десетилетията от втората половина на XX в., като само първата глава обхваща малко по-дълъг период – от средата на 40-те до края на 50-те години, което е обусловено от повратния характер на икономическите и социално-политическите преобразования в този период. Той може да се определи и като най-важния за възприемането на новия модернизационен проект – никак не е случайно, че смисловият акцент в заглавието на главата е „От изостанала аграрна към индустриално-аграрна страна”.

Стопанската история на България в периода на първоначалните трансформации и началото на индустриализацията е най-добре разработена в българската историография. Върху тези постижения е стъпила Илияна Марчева, за да представи своята интерпретация на тези процеси, като ги е подчинила на модернизационната парадигма. Благодарение на богатия си изследователски и популяризаторски опит Илияна Марчева е представила достатъчно убедително втория императив на стопанското развитие на България – вътрешнополитическия, като неразривно свързан с външноикономическия. Точно в този период политическите промени са най-дълбоки и значими и то не само при кардиналната промяна, настъпила след 9 септември 1944 г., но и при сътресенията в екипите на властта през първото десетилетие и половина от управлението на БКП. Тези задачи са реализирани убедително.

Втората глава представя доста по-спокойното във външнополитическо, а и изобщо в политическо отношение десетилетие на 60-те години. Общата стабилизация на отношенията между двата полюса в

Студената война, както и за първи път появилото се намаляване на темповете на икономически ръст създават предпоставки в страните от Източния блок да започне търсене на нови възможности за ускоряване на развитието. На волунтаристичната идея на Хрущов за 20-годишна програма, която ще осигури „влизането“ на Съветския съюз в комунизма през 1980 г., Живков отговаря с още по-екстравагантния си план за „сближаване“ на България със СССР – в началото в сферата на икономиката, но с перспектива и за политическо. Авторката е дала своята интерпретация на този активно обсъждан през целия преход казус. Донякъде буди недоумение само подзаглавието „Пътят към 16-та република“ (199), което навежда на мисълта, че пътят е завършил с превръщането на България в 16-та република. Наред с този случай в главата е представен още един, макар и със съвсем различен характер – случаят „Тексим“, като ярък пример за възможността в рамките на централно-планраната система да се създадат пазарни оазиси с всички произтичащи от ситуацията изкривявания, а и последици, както отлично е показала Илияна Марчева.

В заглавието на третата глава, която обхваща икономическите предизвикателства на 70-те години, фигурира и едно от знаковите наименования на системата „развито социалистическо общество“. То ми дава основание да поставя за пореден път проблема с големия термнологичен хаос при определянето на социалистическата епоха. Илияна Марчева не е влязла в този спор, тъй като се е съсредоточила върху своята тема – икономическата модернизация, но той може и трябва да бъде обсъждан, макар и не с цел пълно уеднаквяване, което не приляга на истинската наука. Не е случайно, че в центъра на вниманието на авотрката в тази глава не е политиката, а два други аспекта: първият са продължаващите опити да се потърси интензификация на икономическото развитие както в географско отношение – „японската връзка“, така и в

дълбочина – нови методи и средства, а вторият е анализът на социалните последици от модернизацията. В тази глава Илияна Марчева е показала ясно, че анализът на икономическите процеси не може да се сведе само до финансови и производствени възможности и резултати, а изисква много по-обширни социални познания и изследвания.

Последната глава на книгата, посветена на 80-те години, представя икономическите параметри на краха на системата. Изложението проследява сблъсъка между принципите на централно планираната икономика и стремежа към преминаването към планова икономика в условията на навлизане на новите технологии в целия Източен блок. Естествено в центъра на вниманието са поставени многобройните реформи, инспирирани от късния Живков с надеждата да се впише в идеите на новия съветски лидер Михаил Горбачов. Авторката е изследвала тези проблеми в предходни свои публикации, но тук те са подредени и систематизирани. Тази завършваща глава описва както негативните последици от реформите, така и предпоставките за преминаване към новата икономика от годините на прехода – процесът на дълбоки икономически и социално-политически трансформации.

Проблемният подход в книгата на Илияна Марчева е представен от аналитичното проследяване на механизмите за подготовка на кадри и формирането на специфичната стопанска и техническа интелигенция, която играе важна роля в икономиката на социализма, но преживява дълбоки сътресения след рухването на създалата я система.

Мащабното изследване на Илияна Марчева е най-пълният и задълбочен разказ за стопанското развитие на социалистическа България. То е базирано върху многобройни документи, изследвания на историци, икономисти, социолози и върху нейните собствени и има сериозен приносен характер. Авторката е поставила икономическото развитие в контекста на общите тенденции в системата на международните

отношения в епохата на Студената война, на водещите тогава българо-съветски отношения, на интеграционните процеси в СИВ и на политическата еволюция в България. Към книгата могат да се отправят и някои структурни и фактологични забележки, които обаче ни най-малко не намаляват високата ѝ научна стойност.

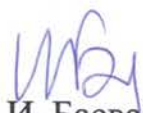
В конкурса за „професор” доц. д-р Илияна Марчева участва и с многобройни други публикации, подготвени след 2004 г. В тях тя изследва и изяснява много други проблеми от съвременната българска история: мястото и ролята на жените, изследванията на паметта, тенденциите в съвременната българска историография, транзитологията, развитието на институциите и обществените организации, българо-съветските и българо-румънските отношения, текущата руска история, микроисторията.

Анализът на хабилитационния труд на доц. д-р Илияна Марчева, прегледът на многобройните ѝ публикации, както и личните ми научни контакти с нея ми дават пълното основание да препоръчам доц. д-р Илияна Илиева Марчева да бъде избрана за академичната длъжност „професор” по по професионално направление 2. 2. История и археология, научна област „Нова и най-нова българска история”, в секцията „История на България след Втората световна война” на Института за исторически изследвания към БАН.

С дълбока убеденост ще гласувам за присъждането на академичната длъжност „професор” на Илиана Марчева.

5 август 2016 г.

Рецензентка:

(проф. д-р И. Баева)